

EUROOPAN UNIONI JA SUOMEN KOLMAS TASAVALTA

Risto Heiskala, Jari Aro, Olli Herranen ja Riku Viitamäki (synopsis 23.6.2020)

KIRJAN SISÄLLYS:

1. Johdanto
2. Euroopan unioni
3. Suomi ja kolmas tasavalta
4. Suomen eurooppalainen valtioateli
5. Eurooppalaisen valtioatelin maailma
6. Vastadiskurssien maailma
7. Euroeliitti yhteiskuntatutkimuksen valossa
8. Kohtalokkaat ongelmat ja euroeliitti
9. EU ja sen hallitsijat: uhka vai mahdollisuus?
10. Liitteet ja kirjallisuus

IDEA: Kirjoittaa laajaan empiiriseen materiaaliin perustuva historiallisen ja poliittisen sosiologian alaan kuuluva kirja, joka kertoo, millaiseksi Suomen hallitsemistapa muuttui, kun maa vuonna 1995 liittyi Euroopan unioniin. Kuvauksen kohteena ovat Euroopan unioni ja Suomi, niitä hallitsevat eliitit ja unioniin liittymisestä alkaneen Suomen kolmannen tasavallan kansalaiskeskustelu unionista ja Suomen uudesta hallitsemistavasta.

SYNOPSIS LUVUITTAIN

1. Johdanto: Euroopan unionista puhutaan Suomessa paljon, mutta ei tarpeeksi paljon eikä usein myöskään oikealla tavalla. Kun seuraa suomalaista mediaa näyttää nimittäin siltä, että suomalainen politiikka tapahtuu Suomessa ja EU taas sijaitsee jossain muualla, esimerkiksi Helsingin Sanomissa ulkomaansivuilla ja ajoittain taloussivuilla, koska erillisiä EU-sivuja ei ole. Kriisiaikojä lukuun ottamatta EU-politiikka ei myöskään saa läheskään yhtä laajaa palstatilaa tai lähetysaikaa kuin kotimaan politiikka. Tosiasiassa Suomen poliittinen kenttä kuitenkin muuttui ratkaisevasti, kun maastamme tuli vuonna 1995 EU:n jäsenvaltio. Tämän muutoksen myötä Suomi siirtyi toisen maailmansodan jälkeisestä toisesta tasavallasta kolmanteen. Tässä kolmannessa tasavallassa se ei enää ole Neuvostoliiton naapurissa länteen katsova neuvostoimperiumin liittoutumaton reunavaltio vaan tosiasiallisesti osa länttä: EU:n jäsenvaltio. Tämä kirja kuvaa sitä uutta hallitsemistapaa ja niitä uusia politiikan, hallinnon, talouden ja ideologian reunaehtoja, jotka luonnehtivat kolmatta tasavaltaa ja sulkevat siltä joitain aikaisemmin avoinna olleita polkuja mutta myös avaavat uusia. Poliittisen ja historiallisen sosiologian alaan kuuluva teos käyttää materiaalinaan tutkimuskirjallisuutta, tilastoaineistoja ja politiikkadokumentteja. Näitä täydennetään kirjoittajien itsensä Suomen Akatemian tutkimusprojektissa tuottamilla CV-analyyseilla Suomen ja EU:n linkkinä Helsingissä ja Brysselissä toimivista poliittisen ja hallinnollisen eliitin jäsenistä. Tämä runsaan tuhannen ihmisen joukko, jota kutsumme Suomen eurooppalaiseksi valtioateliksi, muotoilee ja toteuttaa Suomen EU-politiikan ja osan EU:n politiikkaa. Sen maailmankuvaan perehdytään viidenkymmenen projektissa tehdyn huippupoliitikon ja -virkailijan syvähaastattelun varassa. Kun tämä maailmankuva osoittautuu varsin yhtenäiseksi ja EU-myönteiseksi, vastadiskursseja tutkitaan analysoimalla eräiden räväköiden kolumnien keskeisissä medioissa käynnistämää kansalaiskeskustelua. Näin EU-myönteisen eliitin maailmakuvan rinnalle saadaan

analysoitavaksi myös vastadiskurssien toisenlainen maailmankuva. Hahmottuu sekä kolmannen tasavallan EU-mielikuvaston kokonaisuus että sen suhde niihin unionia ja Suomea koskeviin rakenteellisiin tekijöihin, joita kirjan kaksi ensimmäistä lukua kuvaavat. Viimeisenä teemana kirjan loppuluvut tarkastelevat EU:n ja Suomen valtion kykyä reagoida sellaisiin kohtalokkaisiin ongelmiin kuin korona-19-pandemia, ilmastonmuutos ja maailmanjärjestelmän ongelmat talouden turbulensseista väkivallan uhkiin. Kysymme, onko EU:lla ja Suomen valtiolla rakenteelliset edellytykset toimia näissä kysymyksissä kansalaisten turvallisuuden varmistavalla tavalla ja onko eurooppalainen valtioateli ja erityisesti sen suomalainen haara tässä asiassa nähtävä vastuuntuntoiseksi toimijaksi, johon voimme luottaa, vai pikemminkin kaiken tuloksekkaan toiminnan esteeksi?

2. **Euroopan unioni:** 1980-luvun puolivälissä silloisen Euroopan talousyhteisön eli EEC:n ja tulevan Euroopan unionin komission puheenjohtaja Jacques Delors kuvasi talousyhteisöä ”tunnistamattomaksi poliittiseksi esineeksi” eli UPO:ksi. Hän halusi näin korostaa yhteisön erikoislaatua, koska se ei silloin ollut eikä ole vielääkään liittovaltio mutta on silti jotain paljon enemmän kuin vain joukko jäsenvaltioiden välisiä kansainvälisiä sopimuksia. Tämän luvun tarkoituksena on antaa lukijalle tarvittavat perustiedot tuosta UPO:sta, jotta jäljempänä seuraavat luvut kävisivät ymmärrettäviksi. Luvussa unionin menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta kuvataan perspektiivistä, joka poikkeaa jossain määrin yleisemmin käytössä olevista politiikan tutkimuksen ja juridiikan lähestymistavoista. Niinpä lähdemme liikkeelle pitkästä historiallisesta kestosta, siirrymme sen jälkeen kuvaamaan unionin nykyisiä valtaresursseja historiallisena sosiologina tunnetuksi tulleen Michael Mannin ideologiseen, taloudelliseen, sotilaalliseen ja poliittiseen valtaan keskittyvän käsitteistön avulla ja luomme lopuksi katseen maailmanjärjestelmän todennäköiseen kehitykseen ja unionin asemaan siinä.
3. **Suomi ja kolmas tasavalta:** Samaa lähestymistapaa noudattava kuvaus Suomesta. Paino on Maastrichtin sopimuksen allekirjoittamisesta vuonna 1995 alkaneessa kolmannessa tasavallassa, jossa Suomesta tuli ideologisesti selkeä länsimaa, talouden verkostot Eurooppaan laajenivat ja syvenivät muodostaen peruuttamattoman kytkennän muihin EU:n jäsenmaihin, Neuvostoliiton kanssa solmittu YYA-sopimus korvautui rauhankumppanuussopimuksella NATO:n kanssa ja hallintatapa muuttui Helsinki- ja presidenttikeskeisestä Bryssel- ja pääministerikeskeiseksi. Taustaksi kuvataan myös tiiviisti Suomen synty Ruotsin ja Venäjän välillä 1809 solmitun Haminan rauhan jälkeen, itsenäistymisestä ja sisällissodasta 1917-18 alkanut ensimmäinen tasavalta (Valkoinen Suomi) ja jatkosodan jälkeisestä rauhansopimuksesta 1945 alkanut toinen tasavalta (Neuvostoliiton naapurissa länteen katsova Suomi).
4. **Suoman eurooppalainen valtioateli:** Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu on todennut, että kun Ranskan vallankumous 1789 katkaisi kuninkaan kaulan ja siirsi aateliston vallan marginaaliin, se korvautui koulutuksensa Ecole Supérieur -järjestelmän yliopistoissa saaneiden hallintovirkailijoiden ja poliitikkojen uudella valtioaatelilla. Suomalainen korkeakoulujärjestelmä on tasa-arvoisempi, mutta muutoin voi sanoa Euroopan Unioniin liittymisen avanneen suomalaiselle hallinnolliselle ja poliittiselle eliitille aivan uuden vallan kentän ja uusien uramahdollisuuksien kirjon, joka on niin houkutteleva, että esimerkiksi Suomen istuva pääministeri Jyrki Katainen jätti kesken kauden hallituksensa siirtyäkseen EU:n komissaariksi vuonna 2014. Tässä luvussa kuvaamme Suomen eurooppalaisen valtioatelin kokoonpanoa tutkimalla EU:n ja Suomen valtion organisaatiokarttaa sekä tällä kartalla

keskeisiä asemia pitävien noin tuhannen virkailijan ja poliitikon cv-tietoja. Käy ilmi, että kansainvälisessä vertailussa Suomen eurooppalainen valtioateli on pohjoismaiseen tapaan suhteellisen avoin ja melko vähän perinnöllinen. Silti myös sen jäsenistä valtaosa tulee keskiluokkaisista tai sitä paremmin toimeen tulevista kodeista ja on Suomen yliopistoista todennäköisimmin opiskellut Helsingin yliopistossa. Valtaosa on miehiä ja ulkomailla opiskelleita on edelleen joukossa melko vähän.

- 5. Eurooppalaisen valtioatelin maailma:** Kolmatta tasavaltaa hallitaan kahdelta noin neliökilometrin kokoiselta alueelta, joista toinen sijaitsee Helsingin ja toinen Brysselin keskustassa. Tässä luvussa kuvaamme viidenkymmenen keskimäärin puolentoista tunnin mittaisen vuosina 2017-19 tehdyn syvähaastattelun pohjalta noissa keskuksissa joko Suomen valtion tai EU:n palkkalistoilla toimivan hallinnollisen ja poliittisen eliitin arvovaltaisen jäsenen maailmankuvaa. Tutkimusprojektimme suunnitelmassa omistimme verrattain paljon huomiota metodologisille ratkaisuille, joilla saisimme eliitin jäsenten maailmankuvalliset erot selkeästi näkyviin. Haastatteluja tehtäessä ja analysoitaessa osoittautui, että olimme tässä tehneet turhaa työtä: koko tutkimamme eliitti jakaa saman maltillisen EU-myönteisen ja asiapainotteisen maailmankuvan, jossa Suomen ja EU:n intressit nähdään yhteneviksi sikäli, kun niitä tulkitsevat ja niistä neuvottelevat asiansa osaavat virkailijat ja poliitikot. Haastatteluissa tarkasteltiin haastateltavien uraa ja habitusta (kuinka tullaan EU-vaikuttajaksi ja menestyään sellaisena?), haastateltavan arkeen kuuluvia instituutioita, toimintakäytäntöjä ja verkostoja (kuinka ollaan EU-vaikuttaja?), haastateltavan näkymää unionin ja sen kautta vaikuttamisen tulevaisuuteen (ongelmat ja mahdollisuudet noin parin vuosikymmenen tähtämellä) ja viimeisenä osuutena pyysimme haastateltavaa nimeämään häntä huolestuttavia kohtalokkaita ongelmia ja mahdollisia tapoja kohdata ne EU-politiikassa. Kaikki teemat eivät aktuaalistuneet kaikissa haastatteluissa, mutta yhdessä ne, kuten sanottu, muodostavat hyvin yhtenäisen maailmankuvan, jonka esittelemme luvussa. (On mahdollista, että tämä luku jakautuu 2-3 erilliseksi luvuksi, jos se näyttää lukijajystävällisemmältä tavalta esittää asiat.)
- 6. Vastadiskurssien maailma:** Kun emme löytäneet painotuseroja suurempia erimielisyyksiä eliittihaastatteluista, mutta tiesimme niitä kuitenkin Suomen ja EU:n politiikan suhteen esiintyvän kansalaisten keskuudessa, olimme pakotettuja etsimään muista lähteistä. Ratkaisumme oli analysoida EU-politiikkaan liittyviä lukijakommentaariketjuja valtamedioissa vuosina 2019-20 julkaistuihin suhteellisen räväkästi lukijoita haastaviin artikkeleihin ja kolumneihin. Mukana on kommentaariketjuja seuraavilta julkaisufoorumeilta: YLE, Helsingin Sanomat, Turun Sanomat, Kaleva, Ilta-Sanomat ja Iltalehti. Kommentteja kertyi yhteensä 2005 ja jo löytyi myös EU-kritiikkiä! Löytyi tosin myös melko tavalla eurooppalaisen valtioatelin kantoja mukailevia kommentteja. Kommenteissa esitetyt näkemykset jaettiin yhdeksään luokkaan sen mukaan koskivatko ne poliittisia, taloudellisia vai turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä ja oliko näitä seikkoja kommentoitaessa paino yksilön suhteessa järjestelmään, Suomen valtion suhteessa unioniin vai EU:n suhteessa kansainväliseen järjestelmään. Raportoimme luvussa myös EU-myönteiset kannat, mutta pääpaino on EU-kritiikillä, koska kun se yhdistetään myönteisiin kantoihin ja eurooppalaisen valtioatelin puheeseen, saadaan esiin koko kolmannen tasavallan EU-politiikan puheavaruus.
- 7. Euroeliitti yhteiskuntatutkimuksen valossa:** Tämä luku palaa eurooppalaisen valtioatelin analyysiin käsittelemällä sosiologisen eliittitutkimuksen valossa mahdollisia tapoja tulkita tuloksiamme. Lähdemme liikkeelle eliittiin ja sen toimintaan mahdollisimman myönteisesti

suhtautuvista lähestymistavoista ja etenemme niistä asteittain sellaisiin yhä kriittisempiin näkemyksiin, jotka jo vilahtivat edellisen luvun kansalaiskeskusteluanalyseissa. Mukana ovat seuraavat viisi lähestymistapaa: (1) Talcott Parsons ja järjestelmäteoria: kyseessä on byrokraattinen sääntöperustainen organisaatio, joka on vaihtoehtoja tehokkaampi, (2) Berger & Luckmannin sosiaalinen konstruktionismi: EU sääntöjärjestelmineen on kognitiivista kaaosta torjuva organisaatio ja lisää näin yhteiskunnan toimivuutta, (3) Poliittinen taloustiede ja Marx: kollektiiviset resurssit tietyn organisaatorakenteen mukaisesti sitova ja tuottava kokonaisuus, joka sitoo koko yhteiskunnan tähän rakenteeseen (kapitalismi ... ordoliberalismi ja neoliberalismi), (4) Pierre Bourdieu: kyseessä on politiikan ja hallinnon kenttiä muodostava ja niiden kautta hallitseva eliitti, joka marginalisoi muut toimijat, ja (5) Italomarxistit: kyseessä on tyyppillinen panttivankiasetelma, jossa ”Davosin ihmiset” ovat kاپanneet haltuunsa meille kaikille kuuluvat resurssit ja pakottavat meidät työskentelemään omien etujensa edistämiseksi ja etuoikeutetun asemansa yllä pitämiseksi. Linjamme ei ole valita näiden lähestymistapojen välillä vaan näyttää, että niissä kaikissa on jokin määrä totuutta. Samalla muistutamme, että mitä kriittisemmäksi eliitin arviointi käy, sitä selvemmin nousee esiin myös kriitikolle asettava vaade esittää mielestään parempi vaihtoehtoinen toimintatapa.

- 8. Kohtalokkaat ongelmat ja euroeliitti:** Haastatteluissa oli osasto, jossa haastateltavia pyydettiin nimeämään ”kohtalokkaita ongelmia” ja esittämään ajatuksia niiden ratkaisun suunnasta. Lähinnä keskusteltiin talouden turbulenssista, unionin arvopohjasta, jota Unkarin ja Puolan kaltaiset uudet jäsenet olivat alkaneet murentaa, ympäristöongelmista, Venäjältä ja maahanmuutosta. Haastattelut tehtiin ennen korona19-kriisiä, joten pandemia ei esiintynyt haastatteluissa lainkaan, vaikka aiheesta oli joitain vuosia aikaisemmin keskusteltu EU:ssa paljonkin. Kun korona19-kriisi syntyi, päätimme ottaa sen esimerkkitapaukseksi siitä, kuinka Suomi ja EU tahoillaan, yksin ja yhdessä, ovat reagoineet kriisiin. Käytämme hyväksimme haastatteluaineistoa mutta myös muuta saatavilla olevaa materiaalia. Kuvaamme kriisinhallintaorganisaatiota ja tapoja reagoida korona19-kriisiin, mutta laajennamme lopuksi tarkastelun myös kohtalokkaita ongelmia torjuvaan kriisinhallintaan ylipäättään ja analysoimme sen suhteen tulevaisuuteen avoimena olevia vaihtoehtoisia polkuja.
- 9. EU ja sen hallitsijat: uhka vai mahdollisuus?** Viimeinen luku on yhteenveto, mutta keskustelemme myös unionin tulevaisuuden skenaarioista. Otamme lähtökohdaksemme Herbert Marcusen käsitteen ”olemassaolon rauhoittaminen” ja kysymme, onko EU:sta hyötyä vai haittaa olemassaolon rauhoittamisessa? Edelleen kysymme, voimmeko luottaa vastuuntuntoisiin eliitteihin sen suhteen, että unioni ja Suomi tulevaisuudessa kehittyvät tämän asian suhteen parempaan suuntaan. Olemassa olevat eliitithän ovat nimittäin toinen mahdollinen muutoksen moottori. Toinen vaihtoehto ovat muutosta vaativat sosiaaliset liikkeet, joiden mobilisoinnissa medialla on avainasema. Niitä emme ole tässä tutkimuksessa tutkineet. Nyt kysymme: pitäisikö?
- 10. Liitteet ja kirjallisuus:** Kirjallisuusluettelo on normaalia tyyppiä, mutta liitteiden suhteellisen runsaaseen määrään tulee varautua, koska lukujen 4-6 ja 8 aineistoanalyysit edellyttävät niitä. Tekstin fontti voi olla leipätekstiä pienempi, mutta jokin määrä tilaa tarvitaan silti (ehkä 20-30 sivua).

KIRJOITTAJARYHMÄ on vuosina 2017-21 toteuttanut Tampereen yliopistossa Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusprojektia *Eurooppalainen valtioaateli ja kohtalokkaat ongelmat*. Siihen

kuuluvat Risto Heiskala (projektin johtaja, sosiologian professori ja tutkijakollegiumin johtaja), Jari Aro (projektin varajohtaja, yliopistotutkija), Olli Herranen (tutkijatohtori) ja Riku Viitamäki (väitöskirjatutkija).

OTAKSUTTU LUKIJAKUNTA: Tutkijat ja opiskelijat kaikissa yhteiskuntatieteissä, joissa kirjalla ja/tai sen yksittäisillä luvuilla on myös oppimateriaalikäyttöä, koska se ensinnäkin kuvaa samoissa kansissa Suomen valtion ja EU:n toisen maailmansodan jälkeisen historian ja organisaattiorakenteen sekä toiseksi näissä toimivan Suomen eurooppalaisen valtioaatelin ja koko kolmannen tasavallan EU-mielikuvastot. Kolmanneksi kirja on mallikas ja tuore eliittitutkimus poliittisesta ja hallinnollisesta eliitistä ja neljänneksi se on tutkimus korona19-pandemian kaltaisten kohtalokkaiden ongelmien kohtaamisesta ja kohtaamatta jättämisestä kolmannessa tasavallassa. Nämä seikat tekevät siitä kiinnostavan myös laajemmalle sivistyneelle yleisölle, jolle ei TANDEM- ja DETA-tutkimusten jälkeen ole tarjottu yhtä kattavaa kuvausta suomalaisesta hallitsemistavasta.

AIKATAULU: Käsikirjoitus kustantajalle 15.9.2021, kirja kaupoissa keväällä 2022.